

ZAMONAVIY NEYROLINGVISTIKANING TILSHUNOSLIKDAGI AHAMIYATI

Tojiyev Alimjon Mo‘ydinovich

ADU Ffn Dotsent

Novshadbekova Dilmura Zafarbek qizi

ADUPI magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy neyrolingvistikaning tilshunoslik uchun tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Neyrolingvistik tadqiqotlarning asosiy qoidalari keltirilgan, ularning tilshunoslik uchun ahamiyati ko‘rsatilgan. Tilni o‘qitish usullarining nazariy tadqiqotlari inson miya faoliyati sohasidagi neyrolingvistik tadqiqotlar natijalari bilan tasdiqlangan.

Kalit so‘zlar: lingvistika, neyrolingvistika, fikrlash, nutqiy aloqa, til, nutq, tafakkur, ichki nutq, tashqi nutq, nutq buzilishlari.

Annotation: This article analyzes the role of modern neurolinguistics in linguistics. The basic rules of neurolinguistic research are given, their importance for linguistics is shown. Theoretical studies of language teaching methods have been confirmed by the results of neurolinguistic studies in the field of human brain activity.

Keywords: linguistics, neurolinguistics, thinking, speech communication, language, speech, thinking, internal speech, external speech, speech disorders.

Inson o‘z aqlini boshqara olishi mumkin, lekin miya faoliyatining fiziologik va genetik xususiyatlarini nazorat qila olmaydi. Agar insonlarning ongida psixologik ma'noda biron nuqson yoki buzilish mavjud bo‘lsa, unda tuzatish yoki davolash mumkin va ko‘p narsa insonning o‘z xohishlariga bog‘liq bo‘ladi. Miya faoliyati bilan bog‘liq fiziologik jarayonlarning buzilish holatlarida turli xil og‘ishlar,

xotira yo‘qolishi va buzilishlar yoki nutq nuqsonlarning aniqlanishi mumkin. Neyrolingvistika nevrologiya va tilshunoslik chorrahasida paydo bo‘lgan fan sohasidir. Uni o‘rganishning asosiy obyekti nutq xatti-harakatlarining miya mexanizmiga nisbatan til tizimidir. Neyrolingvistika, shuningdek, nutqiy faoliyat mexanizmlarining jarayonlarini, til, tafakkur va inson ongi o‘rtasidagi munosabatlarni, nutqiy bayonotlarni yaratish usullarini o‘rganadi.

20-asr boshlarida atoqli tilshunos olimlar L.S. Vigotskiy, F. de Sossyur, N. Xomskiy, I.A. Boduen de Kurtene fikrlash va nutqning o‘zaro ta’siri, inson ongida nutq xabarini shakllantirish jarayonlari bilan shug‘ullanishgan. Nutqda fikrni shakllantirish va nutq bayonoti ma’nosini tushunish jarayonini o‘rganish 20-asr o‘rtalaridagi tilshunos tadqiqotchi F. de Sossyur tomonidan amalga oshirilgan. U “Umumiy tilshunoslik kursi” asarida tilning ham muloqot vositasi, ham fikrni ifodalash va rasmiylashtirish vositasi ekanligini, tillarning shakllarini o‘rganuvchi ichki tilshunoslik, tashqi tilshunoslik fanlari bilan bir qatorda u ham tilshunoslik fani ekanligini ta’kidlaydi. F. de Sossyur "til" va "nutq" tushunchalarini bir-biridan ajratadi, ularning bir-biri bilan o‘zaro ta’siriga ishora qiladi. Nutq til yordamida axborot uzatish jarayonini bildirsa, til tarixan shakllangan belgilar tizimidir [1, 77-bet]. Agar tilshunoslik tilni uning funksional modellarini qurish yo‘li bilan o‘rgansa, neyrolingvistika bunday modellar va nutqiy gaplarni shakllantirishning psixologik shart-sharoitlari haqida so‘z yuritadi. Shuni ta’kidlash lozimki, nutq insonning yuqori asab faoliyatining bir turidir.

Zamonaviy neyrolingvistika til hodisasini moddiy, ideal va biologik murakkab birikma sifatida tushunish bilan tavsiflanadi, bu neyrolingvistikaning nafaqat nevrologiya bilan, balki boshqa fanlar bilan ham keng aloqalarini belgilaydi.

Neyrolingvistikaning eng yaqin va "tabiiy ittifoqchilari" bu tilshunoslik va psixolingvistika (jumladan, nutq faoliyati nazariyasi) fanlari bo‘lib, ularsiz deyarli hech qanday neyrolingvistik tadqiqotlar amalga oshirilmaydi. Va bu tabiiy holat hisoblanadi, chunki til materialining o‘ziga, tilning birliklari, konstruktsiyalari, modellari va ularning psixologik o‘zaro

bog'liqligiga tayanmasdan nutq faoliyati mexanizmlari va ularning zararini o'rganish mumkin emas [2, 46-bet].

Nevrologiyaning o'zi normal va patologik sharoitlarda asab tizimining tuzilishi va funksiyasini o'rganadigan tibbiyot fanlari guruhidir. Fokal miya shikastlanishida nutq buzilishlarini, shuningdek, inson nutqining xatti-harakatlarini o'rganish va davolash jarayonlari nevrologiyaning turli bo'limlari - neyrofiziologiya, nevropatologiya, neyroxirurgiya va neyropsixologiya va hokazolarning kombinatsiyasini talab qiladi.

Neyrofiziologiya insonning nutqiy xatti-harakatlari uchun javobgar bo'lgan miya va asab tizimining tuzilmalarini, ularning til tizimi faoliyatidagi o'rnini, miya yarim korteksi va asab tizimidagi nutq funksiyalarining lokalizatsiyasini aniqlash imkonini beradi. Neyropsixologiya aqliy jarayonlarning umumiy tamoyillari, miya faoliyatining umumiy tamoyillari, insonning yuqori aqliy funksiyalarini lokalizatsiya qilishni o'rganadi. Nevropatologiya bilan bir qatorda neyropsixologiya nutqiy talaffuz buzilishlarining shakllanish sabablari va mexanizmlarini o'rganadi.

Neyrolingvistika uchun uning neyroxirurgiya bilan aloqasi ham muhim. A. R. Luriya neyroxirurgiya amaliyoti neyrolingvistikaga neyrolingvistik gipotezalarni tekshirish uchun noyob imkoniyat taqdim etadi, deb hisoblagan [3, 138-bet]. Neyrolingvistika nutq terapiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, til tizimida buzilishlarning namoyon bo'lishi, tabiati va mexanizmlarini o'rganadigan, maxsus ta'lim va tarbiya yordamida ularni bartaraf etish va oldini olishning ilmiy asoslarini ishlab chiqadigan pedagogika fanining sohasidir. Nutqning buzilishi ayrim bemorlarda ijtimoiy nogironlikning og'ir shakliga olib keladi. Logoped nutq buzilishlarining semiotikasini bilishi, ularni farqlay olishi va restorativ mashg'ulotlarni o'tkazishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, neyrolingvistika tadqiqotlari natijalari turli fanlarda, masalan, tilshunoslikda, nutq o'stirish metodikasida qo'llanilishi mumkin. Til murakkab tuzilmaga ega tashkilot sifatida tizimli yondashuv va harakatlarni talab qiladi, bunga til o'rganuvchilarning to'g'ri psixologik yondashuvi orqali erishish

mumkin. Neyrolingvistika miya jarayonlarini davolash yoki tuzatishning yangi usullarini yaratishga hissa qo‘shadi, bu kabi kasalliklarga chalingan insonlar bilan ishlashda e’tiborli bo‘lish talab etiladi. Nutq bevosita tafakkurga bog‘liq bo‘lib, uning pirovardida nutq faoliyati shakllanadi. Neyrolingvistika va tilshunoslik sohasidagi bilimlar va tadqiqot natijalari miya faoliyati ishining mohiyatini va o‘quvchilar ongining faolligini yaxshiroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ferdinand de Sossyur. Umumiy tilshunoslik kursi. - M., 2004.
2. Vigotskiy LS Myshlenie i rech . [Fikrlash va nutq]. - 1999.
3. Chomskiy N. Yazik i myshlenie [Til va tafakkur]. - 1972.

